

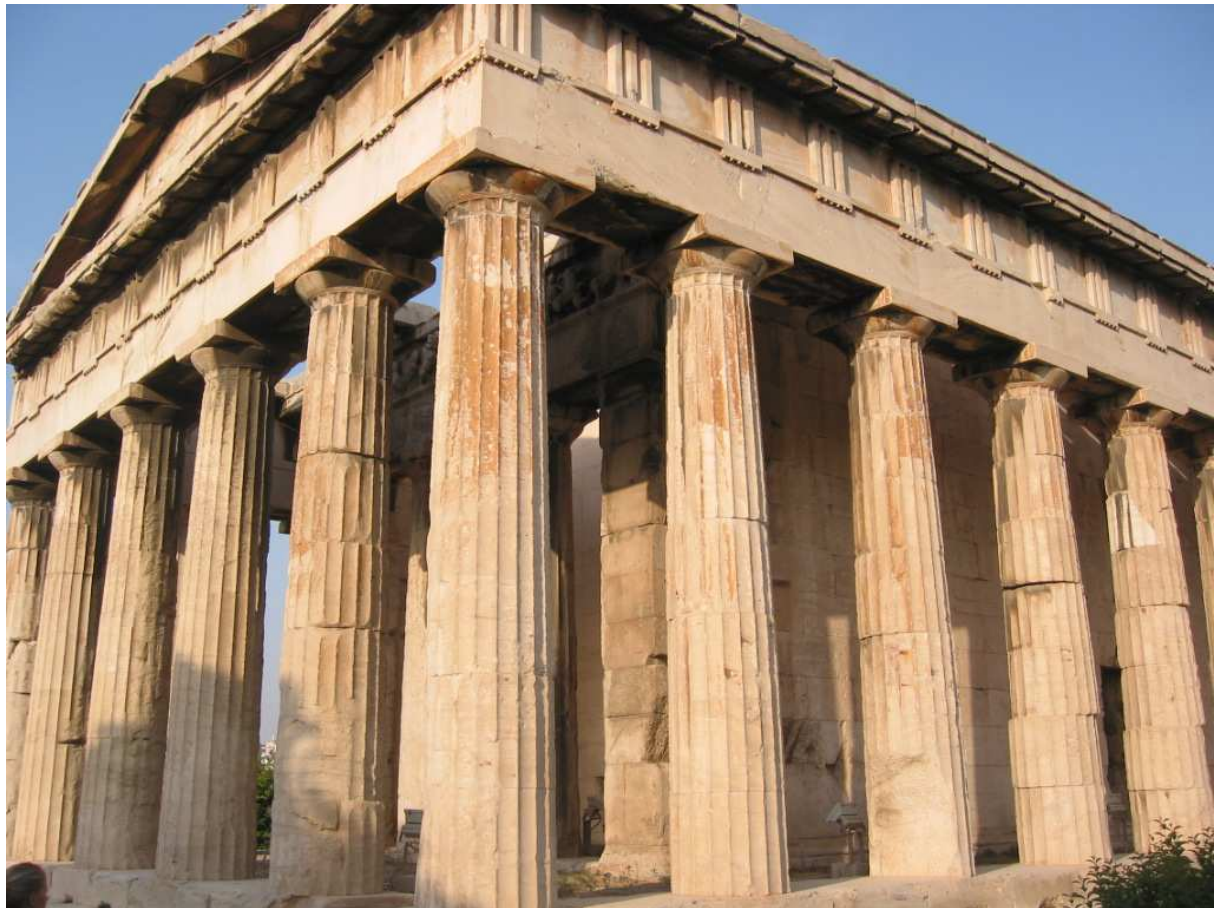
Becsületbeli emberölés.

Egy attikai bűnvádi per rekonstrukciója Lysias 12. beszéde alapján

Jelige: Válságstáb

2014

AZ ATHÉNI AGORA – A BÍRÓSÁG SZÉKHELYE

TARTALOMJEGYZÉK

A kezdeti lépések	4
Az előadás teljes szövege	6
Lysias Eratoszthenész elleni beszéde alapján a per rekonstrukciója.....	6
Bevezetés	6
A dikaszterion működésének régészeti emlékei	9
A per tényállási vázlata.....	12
A rekonstruált perbeszéd	13
Első vádbeszéd	13
Az első vádlói szünetorosz beszéde.....	15
A második vádlói szünetorosz beszéde.....	16
A vádbeszéd folytatása	17
A védőbeszéd	19
Az első védői szünetorosz beszéde.....	22
A második védői szünetorosz beszéde.....	24
A vádló viszontválasza (A második vádbeszéd).....	25
A vádlott az utolsó szó jogán.....	26
A per további lefolyása	27
Prológus – Hol az igazság?	28
BIBLIOGRÁFIA.....	30

A KEZDETI LÉPÉSEK

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi Tanszékének Tudományos Diákköre minden félévben előre meghatározott tematika szerint működik. A 2013/2014-es tanév második szemeszterében a görög igazságszolgáltatási rendszerre, azon belül is az athéni bünvádi eljárásra esett a választás. A téma feldolgozása egy híres ókori rétor beszédének perrekonstrukciójával valósult meg. A Diákkör 2014. szeptember 26-án, a „Kutatók Éjszakája” programsorozat keretében előadta Lysias Eratoszthenész elleni beszédét.

Az előadást hosszú, szorgos felkészülés előzte meg. 2014 februárjától folyamatosan, csapatmunkában készültünk arra, hogy képesek legyünk magunkat beleélni a Kr.e. 4. századi Athén bíróságainak világába.

Először referátumok és konzultációk formájában feldolgoztuk az athéni bírósági szervezet működésének szabályait. Az ókori görög joggal foglalkozó könyvek és cikkek tanulmányozás mellett nagyon hasznos volt az ókori forrásokból, a történetírók és rétorok munkáiból meríthető ismeretanyag. A per lefolyásának jobb megértéséhez azonban a régészeti leleteket és az ókori görög feliratokat is fel kellett használnunk.

Az így nyert alapismeretek birtokában elkezdtünk mélyebben foglalkozni magával a kiválasztott beszéddel: a szöveg közös olvasása során megvitattuk az egyes bekezdések háttérét képező jogtörténeti adatokat – törekedvén a szövegösszefüggés jobb megértésére.

A következő lépés a per egyes elemeinek rekonstruálása volt: Lysias beszéde a védőbeszéd, de a vádbeszéd nem maradt ránk. A fennmaradt formában, a modern fordítások szövegével még a védőbeszéd sem volt alkalmas arra, hogy szóról szóra átvegyük az előadásba, ezért a védőbeszéd tartalmát parafrázálnunk kellett. Ugyanis a korabeli eljárási szabályok szerint legfeljebb 15-30 perc áthalott rendelkezésre egy törvényszéki perbeszéd megtartására,¹ azonban Lysias szóban forgó beszédének felolvasása meghaladja a 60 percet. Továbbá a dramaturgiai szabályokra ügyelve, a hatás fokozása céljából ennek szövegét is közelítenünk kellett a beszélt nyelv fordulataihoz.

Még több fejtörést okozott a vádbeszéd, a tanúk és *szünegoroszok* szövegének rekonstrukciója. Az athéni per tudományos kutatások által feltárt lefolyásához igazodtunk – holott e perjogi szabályok igen különböznek a perről alkotott modern elgondolásainktól.

¹ G. Thür, Athén bírósági szervezete a Kr. e. 4. században, in: Tanulmányok Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára, Szeged 2004. 384.

A szövegek véglegesítése is gondos felkészülés eredménye. Számtalanszor megvitattuk és mérlegeltük, hogy melyik szó, melyik fordulat maradhat bent illetve melyiket kell kivenni a beszédből.

Végül meg kellett tanulnunk a szerepeinket és színészi teljesítményre törekedve begyakorolni a fellépést.

Csak ezután jött el a nagy nap, amikor a közönség elé léphettünk – akik egyben a Bíráink is lettek, ugyanis az antik eljárási szabályok szerint ők szavazhattak az ún. szavazókövek (*pszéphoi*)² segítségével arról, hogy melyik peres félnek adnak igazat.

² Vö. Thür, Athéni bíróság szervezete, 384. A szavazókövek rekonstrukciós rajzát lásd lentebb.

AZ ELŐADÁS TELJES SZÖVEGE

LYSIAS ERATOSZTHENÉSZ ELLENI BESZÉDE ALAPJÁN A PER REKONSTRUKCIÓJA³

Bevezetés

Szeretettel köszöntünk mindenkit. A mai estén egy időutazásra invitáljuk Önöket, amelynek során képzeletben majdnem 2400 évet repülünk vissza a múltba, egészen az antik Hellasz kultikus és izgalmas világáig. A Római Jogi Tudományos Diákkör ugyanis arra – a korántsem egyszerű feladatra – vállalkozott, hogy a rendelkezésre álló irodalmi források és régészeti leletek alapján megkísérli egy ókori athéni bűnvádi per rekonstrukcióját.

A perrekonstrukció alapjául a tíz attikai rétor egyikének, Lysiasnak talán leghíresebb és egyben leghírhedtebb 12. orátióját választottuk. Lysias feltehetően a Kr. e 445. év körül születhetett Athénban.⁴ Az apja – Kephalosz – egy tehetséges *metoikosz* volt, aki még a szicíliai Syracusában született, s a mai napig tisztázatlan okok miatt települt át Athénba.⁵

Lysias 12. beszéde egy védőbeszéd, amelynek szövegét teljes egészében ismerjük, azonban e védőbeszédre okot adó vádbeszéd már sajnos nem maradt ránk. Ezért az a kihívás hárult ránk, hogy a védőbeszédből kiszűrhető tények és ellenérvek alapján megpróbáljuk rekonstruálni a másik peres fél feltételezhető vádbeszédét. A beszéd kiinduló tényállása az, hogy Eratosthenész rokonai emberölés miatt vádat emelnek Euphilétossal szemben, aki pedig arra hivatkozik, hogy ő az athéni törvények szerint jogosan ölte meg a sértettet, mivel azt a saját feleségével házasságtörés büntetén tetten érte.⁶

Az előadás kezdetét megelőzően érdemes néhány – a mai büntetőeljárás rendtől markánsan eltérő – perjogi szabályra felhívni a figyelmet. Fontos tény az, hogy az ókori Athénban még nem létezett hivatalból eljáró vádhatóság (mint például napjainkban az ügyészség), hanem a vádat a bíróság előtt maga a sértett, vagy a sértett halála esetén annak rokonai képviselték.⁷ Másodszor pedig el kell oszlatnunk azt a téves sztereotípiát, amely szerint az ókori görög retorok a mai ügyvédek szerepét töltötték volna be a peres eljárásban. A

³ Az előadásunk szövegét teljes egészében, több helyen kibővítve és lábjegyzetekkel kiegészítve közöljük.

⁴ Bolonyai G., A demokrácia diszkrét bája – Lysias élete és művészete, in: Lysias beszédei, Budapest 2003. 10.

⁵ H. Gärtner s. v. Lysias, in: Der kleine Pauly. Lexikon der Antike in fünf Bänden, Band 3., 834. 6. pont.

⁶ Jakab É., Becsületbeli emberölés. Adalék a büntethetőséget kizáró okok történetéhez, in: Bűnügyi mozaik. Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére, 406-413. részletesen tárgyalja az eset tényállását.

⁷ Thür, Athéni bíróság szervezete, 372.

valóságban ugyanis a bíróság előtt mindkét félnek személyesen kellett előadnia a perbeszédét. Tehát hangsúlyozandó, hogy a rétorok nem a felek bíróság előtti jogi képviselőjeként tevékenykedtek, hanem a háttérben működő „beszédíróként” (*logographosz*).⁸ A rétor feladata az volt, hogy „az ügyfele testére szabott és az esküdtekre kiszámítottan ható, megindító beszédet fogalmazzon meg, amelyet a félnek – mint korábban mondtuk – személyesen kellett előadnia.”⁹ Azonban bármely oldal igénybe vehetett ügynevezett „szószólókat” (görögül *szünegoroszokat*), akiknek az volt a szerepük, hogy szót emeljenek az egyik, vagy a másik fél mellett.¹⁰ Azonban a per túlzott elhúzódnaként megakadályozása érdekében a peres felek és a *szünegoroszok* által tartott beszédek időbeli korlátok közé szorították. Egy perbeszédre (az ügy tárgyától függően) 15-30 perc állt rendelkezésre.¹¹ Az idő múlását pedig vízórával (*klepszüdra*)¹² mérték.

Érdekesen alakult továbbá a tanúk szerepe is a bizonyítási eljárás során. Az athéni bíróságok előtt elképzelhetetlen volt az amerikai filmekből már mindenki által jól ismert jelenet, amikor az ellenérdekű fél tanúját ügynevezett keresztkérdésekkel árasztják el. Ugyanis a görög perben a tanú a saját vallomását néhány tömondatban megfogalmazva, írásban tette meg, amelyet az eljárás során a peres felek kérésére a bírósági írnok olvasott fel.¹³ A tanúnak csak egyetlen feladata volt, mégpedig az, hogy a felolvasott tanúvallomását a bíróság előtt szóban megerősítse, majd ezt követően a tanúnak több kérdést feltenni nem lehetett.

Most pedig röviden ejtsünk néhány szót az ítélkező bíróságról is. Az athéni peres eljárásban nem szakképzett bírák, hanem az athéni polgárok közül sorsolás útján választott ügynevezett esküdtbírák szavazás útján ítélkeztek.¹⁴ A sorolás folyamatának felgyorsítása érdekében egy ötletes sorsológépet – az ún. *kleroteriát* – vették igénybe.¹⁵ A szavazás szavazókövek (*pszéphoi*) segítségével történt. G. Thür szemléletesen leírja a szavazási eljárás teljes folyamatát: „Az ítélethozatal a következőképpen zajlik: minden esküdt, sorban egyenként, a szavazókövek kezelésére kisorsolt négy kolléga elé lép, és a helyjegyet becseréli két szavazókőre (*pszéphoi*). (...) Ezek kerek bronzlapocskák, középen kis tengellyel – az

⁸ Lysias foglalkozására nézve szónoklattantanár és hivatásos *logographosz* volt, vö. Gärtner, Lysias, 834.

⁹ Thür, Athéni bíróság szervezete, 374.

¹⁰ Thür, Athéni bíróság szervezete, 374.

¹¹ Thür, Athéni bíróság szervezete, 384.

¹² A *klepszüdra* rekonstrukciós rajzát lásd lentebb.

¹³ G. Thür, The Role of the Witness in Athenian Law, in: The Cambridge Companion to Ancient Greek Law, 153.

¹⁴ A meglehetősen bonyolult sorsolási eljárás szabályait lásd részletesen: Thür, Athéni bíróság szervezete, 370-376.

¹⁵ A *kleroteria* rekonstrukciós rajzát lásd lentebb.

egyik bronzlap közepe átfúrt, a másik tömör. A *pszéphoi* kényelmesen tartható a mutatóujj és a hüvelykujj között úgy, hogy a kívülálló nem láthatja, melyik kézben van az átfúrt, és melyikben a tömör. Minden esküdt két *pszéphoit* vesz az állványról az egyik kezébe, ezt a felügyelők ellenőrzik. Először demonstratívan mutatják, hogy kétféle van náluk, amit a peres felek is felülvizsgálhatnak. A másik kezükben lévő helyjegyet ugyanakkor visszadják az erre kisorsolt esküdtnek. Ezzel a szavazásra jogosultnak mindkét keze szabaddá válik. A kikiáltó két fontos hirdetményt tesz közzé. Felszólítja a peres feleket, hogy most nyilatkozzanak, ha az ellenfél valamelyik tanúja ellen hamis tanúzás miatt pert kívánnak indítani (fontos támpont a tanú szavahihetőségét illetően); kihirdeti továbbá, hogy az átfúrt *pszéphosz* az elsőként beszélő (többnyire a felperes), a tömör pedig a második (az alperes) javára szól¹⁶ (minderről részletesen AP 68,2–4).”¹⁷

Most fel szeretnénk kérni Önöket arra, hogy legyenek ma este Önök is az előadás aktív résztvevői. Ugyanis a perbeszéd végén Önök, mint esküdtbírák fogják eldönteni a per sorsát az attikai szavazási eljárásnak megfelelően. Tehát a beszéd során a felek és azok szószólói (*szünegoroszai*) Önökhöz szólnak, megpróbálják meggyőzni Önöket arról, hogy nekik van igazuk. Ezért kérem, hogy a perbeszéd minden apró részletét figyelmesen hallgassák, hiszen a peres felek sorsa az Önök kezében van.

Most pedig képzeljük el, hogy Kr. e. 403-ban Athénban, az Akropolisz közelében lévő Apollon és Artemisz szentélyének egyik tágas termében vagyunk. Még korán van, a nap éppen hogy csak felkelt, de már ítélezésre kész esküdtbírák hada tölti meg a helyiséget. Hát akkor kezdődjön a per!

¹⁶ Ha az alperes a kereset illetékessége ellen emelt kifogást, akkor kivételesen ő beszélt elsőként.

¹⁷ Thür, Athéni bíróság szervezete, 384.

A dikaszterion működésének régészeti emlékei

Mielőtt belebocsátkoznánk a per forgatagába érdemes egy pillantást vetni a görög bíróságok működését segítő tárgyi emlékekre, amelyeket főleg az athéni agorán végzett ásatásokból ismerünk (l. Boegehold¹⁸).

Ezek a következők:

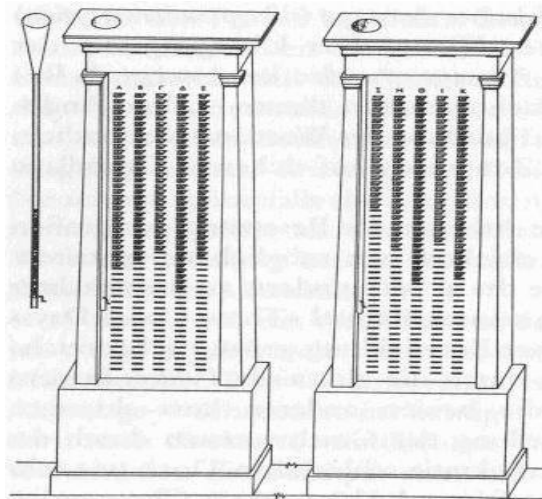
1. A tárgyalás megkezdése előtt:

a.) a bírák névtáblái:¹⁹

Bronzból készült bírói táblácska: Phili...fia...Kephisiaiból

b.) a sorsológép (*kleroteria*):²⁰

Kleroteria (sorsológépek) rekonstrukciója

¹⁸ Boegehold, A. L., *The Lawcourts at Athens (The Athenian Agora XXVI-II)*, Princeton NJ 1995., 14skk.

¹⁹ Thür, Athéni bíróság szervezete, 380. a következőképpen ír a bírói névtáblák tartalmáról: „van egy „igazolvány” puszpángfából, amelyen a neve, apja neve és a származási helye (*démosz*) szerepel, továbbá az ABC első tíz betűjének egyike (alfától kappáig). Az esküdtek ugyanis a *phylén* belül további tíz, körülbelül azonos nagyságú csoportra oszlanak (AP 63,3–4). Az 5. században a bírák táblácskái még bronzból készültek; ezek maradtak fenn.”

²⁰ Thür, Athéni bíróság szervezete, 370.

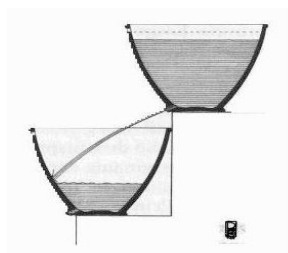
A kleroteria volt az a szerkezet, amely arra szolgált, hogy az esküdtbírók személyét kisorsolják. G. Thür érzékletesen szemlélteti a közel sem egyszerű eljárás részletes menetét: „A sorompók tíz bejáratot határolnak (mint ma egy sportstadion előtt), mindegyik külön egy-egy *phyle* esküdtjei számára biztosítja a belépést. Minden bejárat előtt öröklik a kilenc *archon* egyike; a tizedik poszton a *thesmothetészek* titkára áll. Ők vezetik a sorsolást. A sorsológépnél minden bejáratnál két *kleroteria* áll (összesen tehát 20), 10 üres doboz, attól függően, hogy hány *dikasztérion*ra van szükség (további 10–40), 2 kancsó betűkkel megjelölt makkokkal (összesen 20 kancsó) és különböző színű pálcák. A makkok és pálcák száma pontosan annyi, ahány esküdtre az adott napon szükség van (...) Mialatt az esküdtek türelmesen várnak, az egyik *thesmothetész* kisorsolja a bírósági tárgyalások helyszínét – tegyük fel, ma négyre lesz szükség – a kockákon található betűkre (AP 63,5). A négy tárgyalóterem bejárata (amely valószínűleg az oszlopcsarnok négy sarkán található) négy különböző színre van festve; a makkok, mivel ma négy tárgyalóteremre lesz szükség, a következő négy betű valamelyikét viselik: *lambda*, *my*, *ny* vagy *xi* (az alphától kappáig terjedő betűk már foglaltak a bírók táblácskái számára). Az esküdtek kisorsolása előtt tudni kell, hogy melyik betű melyik színhez tartozik. Ezért a kisorsolt betűt a tárgyalóterem ajtaja feletti színes gerendára erősítik (AP 63,5); és a tíz *phylé* bejárata előtt is kihirdetik, hogy a makkokra vésett négy betűnek ma melyik négy szín felel meg.

Közben mozgolódni kezdenek a tíz *phylé* bejárata előtt is: A bírói posztra pályázó esküdtek bedobják a névtáblájukat a tíz ott álló üres doboz közül abba, amelyiken a táblájukon található betű (*alpha*–*kappa*) látszik. A hivatali szolga összekeveri a dobozok tartalmát és a *phylé*hez kirendelt *thesmothetész* (*archon* vagy írnok) mindegyikből kihúz egy táblácskát. A kihúzott személy lesz az, aki a többi táblát a sorsológép vízszintes nyílásaiba helyezi. Minden *phyle* bejárata előtt két sorsológép áll, amelyen öt sorban nyílások láthatók, és felette az *alpha*-*epszilon* illetve *zeta*-*kappa* betű olvasható. Minden soron külön személy dolgozik, aki a doboz egész tartalmát a betűjével jelölt sorba dugdossa (AP 64,2); ő maga mindenképpen kisorsoltnak számít (AP 64,3). Összesen tehát 100 személy dolgozik lázasan a 20 db sorsológépnél; azért használnak minden *phylé*ben két gépet, hogy a 10 kezelő személy lehetőleg ne akadályozza egymást. Kb. 15 percen belül a gépek készen állnak a bevetésre.

Amint a tárgyalótermek színéhez rendelt betűk ismertté válnak, a tíz elnöklő *archon* megkezdheti a sorsolási eljárást. Minden sorsológépbe oldalról tölcser formájúvá kiszélesedő bronzcsövet lehet illeszteni. Az *archon* fekete és fehér bronzkockákat dob mindkét gép tölcserébe. A kockákat a cső alsó végén egyenként emelik ki: a fehér kocka azt jelenti, hogy a szóban forgó függőleges sor öt táblácskája kisorsoltnak számít (AP 64,3); az a sor, amelyikre

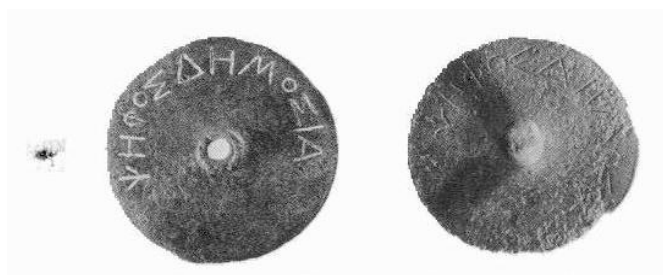
fekete jut, egyelőre a helyén marad – amíg a kezelő személy a sorsolás befejeztével vissza nem adja a tábláskákat a kívül rekedteknek (AP 65,3). Az *archonok* annyi fehér kockát dobnak a tölcsérbe, ahány esküdtre (a sorok szorzataként) azon a napon szükség van (AP 64,3). A végleges, pontos létszám az előkészített makkok számának felel meg (és a pálcákénak AP 63,2); így előfordulhat, hogy valamelyik *phylé*ben az utolsó ötös sorból már nem lesz mindenkire szükség.”²¹

c.) a vízóra (*klepszüdra*):

Klepszüdra (vízóra) rekonstrukciója

d.) a szavazókövek (*pszéphoi*):

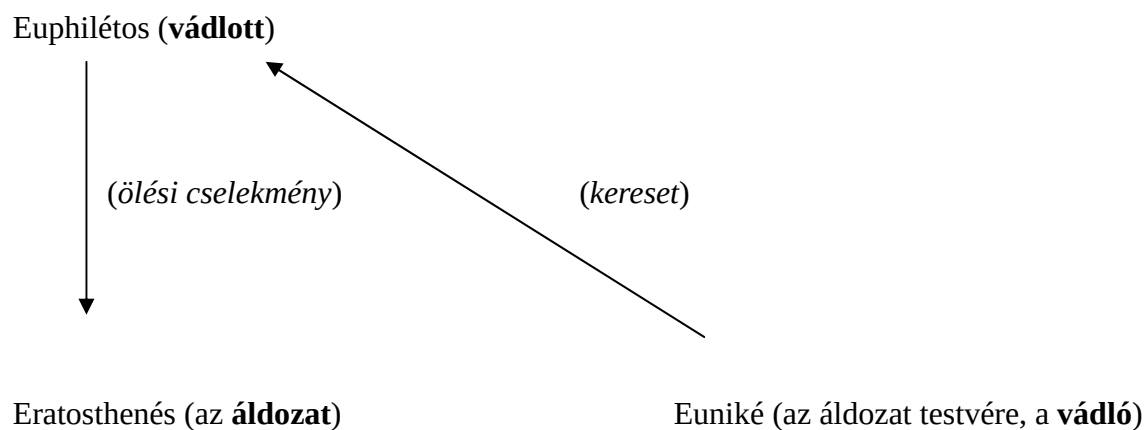

A szavazókövek

²¹ Thür, Athéni bíróság szervezése, 381-382.

A per tényállási vázlata

A per jobb megértése céljából elkészítettük a tényállás vázlatát is – ezt is bevágjuk ide, hogy az olvasó is előkészülve merülhessen el a beszédek tanulmányozásába:²²

²² A tényállást lásd részletesen: Jakab, Becsületbeli emberölés, 406-413.

A REKONSTRUÁLT PERBESZÉDEK

Első vádbeszéd

Ti Athéniak, hallgassatok meg engem!²³

Azért állok most előttetek, hogy igazságot szerezzek szeretett bátyámnak, aki egy álnok összeesküvés áldozata lett. Egy kapzsi ember pénzhétsége vitte a halálba, aki szeretőjével meggyilkolta, majd nevét beszennyezi, csak azért, hogy tette megtorlás nélkül maradjon.

Úgy gondolom, hogy egy ilyen tett egyetlen büntetése csakis a halál lehet. Bízom abban, hogy ti, Athén igazságos polgárai, miután az én ügyemet meghallgattátok, az egyetlen igaz döntést fogjátok meghozni, és ezáltal a bátyámnak - legalább az értelmetlen halálát követően - igazságot fogtok szolgáltatni!

Nos bírák, engedjétek nekem, hogy a történeteket a teljes igazságában elmeséljem: Az bizonyos, hogy a bátyám házasságtörést követett el, amely által az egész családunkra szégyent hozott, bár ő az ifjú asszonyt nem csábította el. Sokkal inkább ravasz szándékkal belevitték őt ebbe a kényes helyzetbe, azzal az egyetlen egy céllal, hogy őt meggyilkolják. Így most én el szeretném mesélni a teljes igazat a bátyám meggyilkolásáról.

Euphilétosz, mint azt tudjátok, földjeiből szerezte vagyonát, és való igaz, hogy egy módosabb életet tudott teremteni családjának. Azonban ez a jómódú élet már csak a látszat, csupán színjáték. Euphilétosz rég elvesztette földjei egy részét, pénzért műveli azokat, amelyek korábban a sajátjai voltak. És tudjátok meg tisztelt athéni polgárok, nemcsak a szerencsétlen körülmények és néhány kedvezőtlenebb ügylet vezetett ide. Euphilétoszt saját erkölcstelen magatartása vitte csődbe. Bár felesége és kicsi gyermeke otthon várta, ő az éjszakáit inkább borivással és szerencsejátékkal töltötte. Egyre nagyobb tartozásokat halmozott fel, és kénytelen volt földjei egy részét is átengedni hitelezőinek - mindezt persze a felesége és ismerősei tudta nélkül tette. A megoldást végül szeretett és gyanútlan bátyám személyében találta meg. Euphilétosz folyamatosan újabb s újabb hitelezők után kutatott, akiktől kölcsönt kérhet, hogy korábbi adósságait rendezni tudja. Bátyámnak egy közös ismerősük mutatta be, korábban ők nem találkoztak. Tudnotok kell tisztelt bírák, hogy bátyám nem volt vagyonos ember, de tisztességes üzletet vezetett, amiből meg tudott teremteni magának minden szükségeset. Közös barátjuk ismerte szeretett bátyámat, tudta milyen segítőkész ember, így hát elvezette hozzá Euphilétoszt. Ő előadta történetét - természetesen a

²³ A vádbeszédeket Sztoján Krisztina írta.

mulatozásokról, szerencsejátékokról egy szót sem szólva. Bátyám mélyen megsajnálta Euphilétoszt, hát még amikor megtudta, hogy felesége és kicsi gyermeke van. Azonban mint említettem, nem volt vagyonos ember. Egy kisebb hajós vállalkozást tartott fenn, két hajója volt, amelyek a birodalom távoli részeire szállítottak bort és gabonát. Annyi pénze, hogy Euphilétosznak kölcsönadjon, nem volt, ám mindenképpen segíteni szeretett volna rajta, ezért a következőt találta ki: halála esetén Euphilétoszra hagyja vállalkozását. Elsőre talán furcsálljátok, miért volt bátyám ilyen bőkezű, de gyermeke nem volt, én nem tartottam igényt rá - hiszen férjem gazdag iparos - és nincs más élő rokonunk, akire hagyhatta volna. Így hát bátyám, azóbeli végrendeletben, tanúk előtt, bátyám a vádlottat nevezte meg örökösül hajós vállalkozása tekintetében.

Szólítsd ezért számomra a tanúmat!

Törvényszéki írnok felolvassa a tanúvallomást:

„Eratophilosz tanúsítja, hogy tudja azt, hogy Euphilétosznak tartozása volt Eratoszthenésszel szemben és továbbá azt is, hogy ez egy ellenségeskedésnek a kezdete volt kettőjük között.”

A tanú válasza:

„Tanúsítom.”

Egy napon aztán, amikor bátyám az egyik ismerősének a gyászmenetén részt vett, meglátta Euphilétoszt. Ezen alkalomkor mutatta be a bátyámnak az ifjú és bájos feleségét. Udvariasságból ő rámosolygott. Amikor Euphilétosz ezt észrevette, egy sötét terv fogant meg elméjében. Ő tudta, hogy a tartozásait már nem képes kiegyenlíteni, és talált egy másik megoldást: elhatározta a bátyám halálát. Tudnotok kell bírák, hogy Euphilétosz már régebb óta egy szenvedélyes viszonyt tartott fenn a rabszolganőjével. Nos a terve az volt, hogy a bátyámat házasságtörés ürügyén megöli, s így egy csapásra megszabadítja magát az adósságaitól és a már nem szeretett feleségétől, és tulajdonképpen bátyám vállalkozásával egy életre megoldódnak anyagi gondjai. A hitszegő Euphilétosz egy levelet írt a bátyám nevében a saját feleségének, a felesége nevében pedig a bátyámnak.

Az üzenetek átadásával a rabszolganőjét bízta meg. Mivel ő a ház urának rabja volt, így készséggel részt vett az összeesküvésben. Naponta küldtek ide és oda meghamisított üzeneteket. Idővel ez a szenvedély lánggra lobbant a két ismeretlen fél között, tudniillik Euphilétosz felesége és a bátyám között. Kinek lehetett erről leginkább tudomása, mint

Euphilétosz rabnőjének és szeretőjének, az összeesküvés részesének? Amikor én Euphilétoszt felszólítottam, hogy adja ki a rabszolganőt kínvallatás céljából, ő ezt elutasította.

Szólítsd fel számomra ezért is a tanút! (Tanúvallomás):

Törvényszéki írnok felolvassa a tanúvallomást:

„Eratophilosz tanúsítja, hogy ott volt, amikor Eunike felszólította Euphilétoszt, hogy adja ki kínvallatásra azt a rabszolganőt, akinek pontos tudomása volt az összeesküvésről. Euphilétosz megtagadta, hogy a rabszolganőt kiadja.”

A tanú válasza:

„Tanúsítom.”

Azzal, hogy Euphilétosz a legbiztosabb bizonyítási eszközt elutasította, nem éppen határozottan a bűnössége mellett szólt? Kell nekem még egyebet mondanom azért, hogy az összeesküvést rábizonyítsam?

Most megkérem a szüenagoroszaimat, hogy szóljanak mellettem. Hallgassátok meg őket is türelemmel.

Az első vádlói szüenagorosz beszéde

Athéniaiak!²⁴

Engedjétek meg, hogy felszólaljak most előttetek, hogy bizonyosságot nyerjen az igazság, és Eratoszthenész valódi jelleme.

Eratoszthenész mindig kiváló férfi hírében állt. Soha nem tett semmi olyat, ami megkérdőjelezte volna becsületességét. A polgárok mind jóhiszemű és rendes embernek ismerték. Mindig türelmes, tisztességes és segítőkész volt. Mind a várost, mind a polgárait mindig hűségesen és odaadóan szolgálta. Kevés olyan embert ismerek itt Athénban, aki ne tartozna neki hálával. Volt, akinek megmentette életét a háború alatt. Volt, akinek egyetlen gyermekét húzta ki a folyó zord habjai közül, és itt voltam én. Had meséljem el nektek, hogyan ismertem meg Eratoszthenészt. Akkor találkoztunk, amikor sajnálatos körülmények között elveszítettem szüleimet. Mindenki magamra hagyott, ő volt az egyetlen, aki megsajnálta és a segítségemre sietett. Mellettem állt a legnehezebb pillanataimban is. Szüleim temetését sem tudtam volna megszervezni nélküle. Befogadott magához és mindenben támogatott,

²⁴ A beszédet Nagy Nikolett írta.

egyengette utamat és engem is a kereskedelmi pályára szánt. Saját gyermekeként nevelt, soha nem kérhettem tőle olyat, amit ne teljesített volna. És mindezt úgy tette, hogy cserébe semmiféle fizetséget nem fogadott el. Kell ennél több bizonyíték arra, hogy milyen önzetlen ember volt?

Bírák, én nem tagadom, hogy hibát követett el, de mind emberek vagyunk és mindannyian követünk el hibákat. Gondoljátok végig, senki számára sem volt kérdéses az, hogy Euphilétosznak érdeke származott a halálából. Tegyétek hát fel magatoknak a kérdést: véletlen lett volna az, hogy pont eme hamis barát feleségével keveredett intim viszonyba? Véletlen lenne az, hogy pont eme férfi keze által kellett meghalnia? Én kételkedem benne. Mondjuk ki hát, hogy Eratoszthenésznek jóhiszeműsége, naivitása és segítőkészsége miatt kellett meghalnia?

Eratoszthenész egyszerűen összeesküvés áldozata lett, amiért a tettesnek meg kell bűnhődnie.

A második vádlói szünegorosz beszéde

Bírák!²⁵

Engedjétek meg nekem, hogy néhány szót szóljak Eratoszthenésről, aki egy előre kitervelt összeesküvés áldozata lett.

Szeretném hangsúlyozni, hogy gyermekkorom óta ismertem, együtt nőttünk fel, a testvéremnek tekintettem, nálam jobban talán senki nem ismerte. Bármikor nyugodt szívvel fordulhattam hozzá, a legkilátástalanabb helyzetben is kisegített. Egy éjszaka rablóbanda támadt rám, saját életét is kockáztatva szembeszállt támadóimmal, ha ő nem lett volna, talán már nem élnék.

De nemcsak barátként számíthatott rá az ember, tudniillik, városunk védelmében is kiemelkedő szerepet töltött be. Hozzájárult a városfalak felépítéséhez, ezzel is támogatva embertársai biztonságát. Mindig kiállt városunk és a polgárok érdekében, továbbá támogatta a tengeri kereskedelmünk kiterjesztését, és a kulturális életet.

Önzetlen és becsületes polgár volt, a törvényeinket mindig előtérbe helyezte, azokat betartotta, tetteivel sohasem ellenszegült a törvényi előírásoknak.

Különös, hogy ma épp egy ilyen eset miatt kell itt tárgyalnunk, hiszen egy családcentrikus, hagyománytisztelő férfiről beszélünk, aki számára fontos a hűség és a

²⁵ A beszédet Kaczkó Anna írta.

becsület. Ugyan mi vehette volna rá a feddhetetlen jellemű, tisztességes és lelkiismeretes Eratoszthenészt, hogy elcsábítson egy házas nőt? Igaz, hibázott, de tette nem volt előre eltervezett. Tudnotok kell, Athéniaiak, hogy az én drága barátom egy szörnyű összeesküvés áldozata lett, melyet Euphilétosz tervezett meg a szeretőjével.

Ez az alattomos összeesküvés oly jól átgondolt volt, hogy még Eratoszthenész egykori barátnője is igaznak vélte ezt a viszonyt. Ez az asszony pedig féltékenységből elküldte egyik idős szolgálónőjét Euphilétoszhoz azért, hogy őt erről a viszonyról tudósítsa. Euphilétosz pedig teljes értetlenséget színlelt, mintha ő semmiről nem tudna és úgy tett, mint akit sokkolt az eset. Ebben a pillanatban vette észre, hogy a terve tényleg működik és már a következő lépést fontolgatta. És így történt, ez az igazság, a teljes igazság.

Bírák, higgyetek nekem! Eratoszthenész egy tiszta szívű ember volt, mindenkivel jó kapcsolatot ápolt, került az ellenségeskedést, a konfliktust. Ezért arra kérek Titeket, Athén bírái, ne engedjétek, hogy szegény megboldogult barátom nevét becsméreljék, döntsetek az igazság mellett!

A vádbeszéd folytatása

Most pedig bölcs Athéniaiak, engedjétek meg nekem, hogy Eratoszthenész utolsó napjáról meséljek:

A rabszolganő azt az üzenetet adta át Eratoszthenésznek, hogy Euphilétosz felesége feltétlenül látni szeretné őt, élet-halál kérdésről van szó. Mivel Eratoszthenész egy tisztességes férfi volt, viaskodott a lelkiismeretével, de mégis elhatározta, hogy eleget tesz ennek a meghívásnak. Érdekes módon Euphilétosz aznap este nem volt egyedül, meghívta vacsorára egy barátját. Kérdem én Tőletek: Miféle véletlen az, hogy azon az estén, amikor bátyámat megöli, éppen társasága akad, aki készséggel tanúsíthatja, hogy Euphilétoszban a gyilkosságnak még a halvány gondolata sem jutott eszébe? Hiszen az az ember, aki este megölni készül egy embert, pár órával előtte még felinvitálná barátját, nyugodtan vacsorázna? Láthatjátok, ez az ember a legaprólékosabban eltervezett mindent, kész színjátékot eszelt ki, belevonva ismerőseit, csak azért, hogy szeretett bátyám életét kioltsa.

Miután a barát a házat elhagyta, Euphilétosz látszatra elment a saját hálólhelyiségébe. Elvégre ő tudta, hogy mikorra kellett várnia Eratoszthenész érkezését, mert az üzenet bizony tőle származott. Amikor Eratoszthenész belépett a házba, a szolgálónő azonnal Euphilétoszhoz ment és jelentette neki, hogy ez megtörtént. Euphilétosz kiszaladt a házból,

hogy hívja a barátait. Bírák, közületek ki nem ment volna azonnal haragból, féltékenységből és dühből a feleségének a hálólhelyiségébe? Euphilétosz persze világosan végiggondolta, hogy neki a tervezett tettéhez tanúkra van szüksége. Ezért még mielőtt feleségéhez rohant volna, inkább hagyta, hogy az egy férfival időzzön hálólhelyiségében, ő maga pedig elment szomszédolni, hogy a biztonság kedvéért bőven legyenek olyanok, akik tanúsíthatják, mi történt a szobában. Időközben a szerencsétlen feleség és Eratoszthenész, akik sohasem tervezték azt, hogy házasságtörést kövessenek el, az érzéseik rabjává lettek, amelyeket nem utolsó sorban a megszámlálhatatlan hamis szerelmeslevél gerjesztett bennük. Mindketten az összeesküvés áldozataivá váltak, amelyet Euphilétosz és a rabszolganő tervezett meg.

Amikor végezetül pedig Euphilétosz barátai a feleség hálólhelyiségébe beléptek, Eratoszthenész megpróbált elmenekülni. Sikerült neki a házból kimenekülnie, azonban Euphilétosz és a barátai ismét visszaráncigálták őt az utcáról a házba. Akkor ismerte fel Eratoszthenész Euphilétosz valós szándékait. Ő felkínálta neki, hogy rendezze helyette minden tartozását és abban reménykedett, hogy ily módon megmentheti az életét. Euphilétosz mégis úgy tett, mintha ő semmiről sem tudna és egyetlen csapással megölte Eratoszthenészt az oltalmat nyújtó családi tűzhely előtt, ahol a szerencsétlen ember menedéket keresett.

Oh ti bölcs bírák, mármost döntsetek. Az egyetlen ok, amelyért bátyámnak meg kellett halnia, a pénz volt. Besározzák nevét, sértik becsületét, holott éppen azért halt meg, mert egy tisztességes, segítőkész, arany szívű ember volt. Euphilétosz kapzsisága akkorára duzzadt, hogy képes volt gyilkolni a pénzért. Ez nem más bölcs athéniai, mint nyereségvágyból elkövetett emberölés.

A védőbeszéd

Athéniaiak, bírák!²⁶

Gaz rágalom és hazug szavak indítanak arra, hogy én is felszólaljak ez ügyben. Imént ez a nő képtelen dolgokkal próbálta lerombolni becsületedet és egy csapásra tönkretenni mindent, amit hosszú évek alatt felépítettem. No, nem mintha nem szívesen szólnék előttetek egyébként is, kik igaz bírám vagytok, de a hamis vád kényszerít arra, hogy nem máskor, hanem itt és most tartsak beszédet.

Ám mielőtt elbeszélem a teljes igazságot, tudnotok kell, hogy tiszta lelkiismerettel állok itt előttetek, mert a leghelyesebbet cselekedtem. Tudom, hogy a tények pontos ismerete után ti is ezt tartjátok majd a leghelyénvalóbbnak.

Úgy történt barátaim, hogy nősülésre szántam magam és asszonyt vittem házamba. Kezdetben minden a legnagyobb rendben ment, semmi komoly konfliktus nem volt köztem és kedvesem között, kit őszintén szerettem. Gyermeünk születése után bizalmam kikezdhetetlenné szilárdult benne, mit ő szelíd gondoskodással erősített.

Kis idővel később, hosszú betegeskedés után halt meg édesanyám. Utolsó percéig mellette voltam és ápoltam őt, ahogy tőlem tellett.

Gyalázat! Hisz ez az ember, kinek most a védelmére kelnek, a temetésen pillantotta meg feleségemet, és fogant meg benne a bűnös gondolat. Szolgálólányomon keresztül lépett kapcsolatba vele, ő volt köztük az összekötő, de ne szaladjunk ennyire előre, szép sorjában úgyis mindenre fény derül majd.

Mielőtt elétek tárom a bizonyítékokat, magyarázatként el kell mondanom még valamit Athéniaiak. Házunk kétszintes. Feleségem a kicsi miatt az alsó lakrészbe költözött, így nyugodtabban el tudta látni őt, és én is pihenhettem, mikor megfáradtan hazatértem a földekről.

Így történt akkor is, mikor a gazfickó először mocskolta be látogatásával házamat. Gyermezem sírt, s mint utóbb megtudtam a szolgálólány szánt szándékkal ingerelte, hiszen a csábító épp házamban időzött. Feleségem ziláltan fogadott, én pedig rászóltam menjen le és etesse meg a kicsit. Húzta az időt és tréfálkozva megjegyezte: „Persze, hogy aztán megint a szolgálólánynak udvarolhass!”. Jót nevettem szavain, s erélyesebben rápirítottam. Erre színlelt tréfából rám zárta az ajtót, és magával vitte a kulcsokat.

²⁶ A védőbeszédet Németh György Attila írta Szepessy Tibor és Bolonyai Gábor Lysias szövegfordításainak felhasználásával (Lysias beszédei, szerk.: Bolonyai Gábor, Budapest 2003.).

Azután, mivel a földekről érkeztem, hamar elnyomott az álom. Még az sem volt gyanús, hogy éjszaka többször nyitódott, csukódott az ajtó és hajnaltájt, mikor felébredtem láttam, hogy a feleségem fehérítővel kente be az arcát. Ő erre azt a magyarázatot adta, hogy éjszaka elaludt a mécses és tüzet ment kérni a szomszédoktól. Mint mondtam: teljesen megbíztam benne, így el is hittem szavait.

Néhány nappal később felkeresett egy idős hölgy. Látogatása teljesen kizökkentett megszokott életemből. Mondandóját azzal kezdte, hogy „úrnőjét korábban egy férfi sűrűn látogatta – egy bizonyos Eratosthenés, kinek a csábítás lételemét jelenti”.

– „Mi közöm nekem ehhez az egészhez?” – kérdeztem csodálkozva.

– „Hát...” – folytatta – „... a férfi mostanában az én feleségemet ... látogatja, és jobban tenném, ha odafigyelnék rájuk. Úrnőm küldött, neheztel, hogy korábbi szeretője elmaradozik mostanság.”

Ekkorra minden lepergett előttem: a kicsi sírása, feleségem furcsa viselkedése, a kulcsok, az ajtó nyikorgása, és a fehérítővel kikent arc ... Elborított a gyanakvás árja...

Magam sem hittem a fülemnek, így tényekkel akartam e képtelen állításokat alátámasztani. Az asszony tanácsokkal is ellátott: kérdezzem meg szolgálólányom, ő jelenti ugyanis a kapcsolatot a csábító és a feleségem között.

Kifaggattam hát. Ünnepelesen megígértem, ha a teljes igazságot mondja, akkor nem esik bántódása, de ha hazudni mer: megkorbácsoltatom és bányába küldetem.

Először tagadott, de miután Eratosthenes nevét említettem neki, megijedt – biztosan azt gondolta, hogy mindenről pontos értesüléseim vannak – s így beszélni kezdett. Elmondta, miként kereste föl Eratosthenes; hogyan játszotta a kerítő szerepét; a feleségem hogyan ment bele a románcba és hogyan zajlottak a találkozások közöttük otthonunkban. Figyelmeztettem: „beszélgetésünkről egyetlen emberfiának sem szabad értesülnie, mert érvényét veszti az is, amit megígértem.” Viszont nem akartam semmit elhamarkodni, őszintén szólva még most sem hittem a fülemnek: tényeket követeltem hát, támassza alá szavait.

És, hogy ezek után miért nem adom ki rabszolgám kínvallatásra? Ő elmondott mindent, én becsületszavamat adtam: „semmi bántódás nem esik majd”. Nem tehetem, nem adhatom ki, önmagamot „köpném szembe”. Ezt tudom, megértitek, ti sem cselekednétek másképp. Ő megbotlott, de beláttam, meg kell bocsássak neki. Megbánta bűnét s igyekszik jóvátenni is azt. Túl régóta állott családom rendelkezésére, és ha igazán őszinte akarok maradni, nem okolhatom őt a történetekért.

No, de térjek csak vissza mondandómhoz, elvégre azért vagyunk itt, hogy az igazságról beszéljünk.

Ezek után eltelt négy vagy öt nap, mikor munkából hazamenet összefutottam kedves barátommal Sostratossal. Mivel későre járt, felajánlottam, vacsorázzék nálam. Jót beszélgettünk, s miután elfogyasztotta ételét, elbúcsúztunk, majd aludni tértem. Bármily elcsigázott is voltam, álom mégsem jött a szememre – nem hagyott nyugodni a gondolat.

Ekkor jelent meg ajtómban a szolgálólány és jelezte: „itt van!”

Erre magamból kikelve kirohantam az utcára és felkerestem néhány ismerősömet – mind megbízható és tiszteletre méltó athéni polgárok.

Nem mindenkit találtam otthon, de akik velem jöttek: tanúim a házamban történt erkölcstelenségre.

Azok, akikkel először léptük át a küszöböt még láthattuk Eratosthenest úgy, amint feleségem oldalán fekszik, de a többiek már csak annyit, hogy meztelenül áll az ágyban. Szólítom hát tanúmat!

Törvényszéki írnok a következő tanúvallomást olvassa fel:

„Tanúsítom, hogy amikor beléptem a vádlott házába, akkor láttam, hogy Eratosthenés a vádlott feleségének ágyában fekszik.”

A tanú válasza:

„Tanúsítom.”

Odaléptem hozzá és nekiszegeztem a kérdést: „Miért szennyezed be látogatásoddal házamat?” Ő térdre borult s gyáván könyörgött életéért.

Olvasd hát föl nekem a törvényt!

A törvényszéki írnok a következő törvényszöveget olvassa fel:

„Ha valaki feleségével vagy anyjával, vagy nővérével, vagy lányával, vagy szabad gyermek nemzésére tartott ágyasával rajtakapva megöl valakit, emiatt ne lehessen beperelni.”²⁷

Nem haboztam hát, rátekintettem, s ezt mondtam: „Nem én öllek meg, hanem a város törvénye, melyet sárba tiportál, s melyet kevesebbre becsültél testi vágyaidnál!”

S ekkor érvényt szereztem a törvénynek városunk törvényének, a mi törvényeinknek. Így nyerte el méltó büntetését a házasságtörő Erathosthenes.

²⁷ Vö. Dem. 23.55. Démosthenés Drakónnak tulajdonítja ezt a törvényszöveget.

Mint mondtam, e gaz csábítót nem ismertem és nem is ismerhettem ennek előtte. Még anyám temetésén is feltűnt, van egy ismeretlen a sorok között, de arra egy percig sem gondoltam, hogy ilyen aljas indokból vagy célból jelent meg a ravatalnál.

De miért mondtam mindezt el nektek athéniak?

Hogy lássátok városunk adta a felhatalmazást tettemhez. Láthatjátok, nem követtem el bűncselekményt, hiszen hogyan is lehetne büntetendő az a cselekmény, amelyet a törvény megenged? A jogszabály engedélye jogellenességet kizáró ok, tehát tettem nem bűncselekmény!

Vádlóm imént valami képtelen végrendeletéről is beszélt, vagy micsoda? Hozott rá egyetlen tanút. Egyetlen tanút szóbeli végrendelkezés megtörténtének bizonyítására. Joggal kérdezhetitek mindahányan: „Kegyessége hogyhogy nem volt oly heves, hogy mindezt írásba is foglalja?”

Hol van az okirat? Gyerünk, add elő!

Tudjátok Athéniak: „Egy tanú, nem tanú!”

Továbbá, akik ismernek a városban alátámaszthatják: szerencsejátékot sosem játszottam. A kártyán nyert pénz bűnös pénz. Nem tudsz tanút állítani mi? Persze mivel sosem folyamodtam erre.

Én viszont elhoztam szünegoroszm, hogy szóljon mellettem.

Az első védői szünagorosz beszéde

Bírák!²⁸

Az általatok megtestesített igazság erejében bízva állok itt előttetek. Végzetes hibát követtek el, ha hamis vádak alapján tönkreteszitek a törvénytisztelő Euphilétos életét. Születésünktől fogva ismerjük egymást, első és egyetlen igaz barátom. Már atyáink is igen jó barátok voltak. Nagyatyáink együtt harcoltak a perzsák ellen. Családja generációkon keresztül kiváló férfiakat adott az athéni társadalomnak. Bűncselekményt egyetlen távoli rokona sem követett el.

Ezen nemes férfi jó neveltetésének köszönhetően mindig is erkölcsös, erényes életet élt. Italozásra vagy szerencsejátékra soha nem adta a fejét. Vagyonát a földeken végzett kemény munkával szerezte meg, nem szedett rá másokat anyagi megfontolásból. A közösség ügyeit sajátja elé helyezve mindig segítette polgártársait. Ezt bizonyítja, hogy amikor fél

²⁸ A beszédet Pataki Bettina írta.

évvel ezelőtt kigyulladt a házam Euphilétos barátom saját életét kockáztatva segített menteni családomat és vagyontárgyaimat a saját házába. Leányomat a két karjában mentette ki a lángok közül. Napokig szállást és ételt adott családomnak. Az ellátásért cserébe semmit sem fogadott el csak így szólt: „Anyagiakban nem szűkölködöm, de ha így lenne sem fogadnék el semmilyen fizetséget, hiszen eleget fizettél már az isteneknek!” Otthonában mérhetetlen odaadást tapasztaltam. Gyermekeimet úgy óvta, mintha az övéi lennének. Saját gyermeke épsége érdekében felesége a földszinten lakott, hogy biztonságban gondozhassa a kicsit. Felesége iránt teljes bizalmat tanúsított. Családjukban mély tisztelet és szeretet uralkodott. Amikor kész lett a házam megmentett vagyontárgyaimat maradéktalanul visszakaptam, eszébe sem jutott megkárosítani engem. Örökké hálás leszek neki! Tettével kivívta az egész közösség tiszteletét.

Athéniak! Hogy volna képes egy ilyen önfeláldozó, köztiszteltben álló férfi nyomós ok nélkül megölni bárkit? Lányom életét neki köszönhetem. Hogy tudta volna kioltani egy ártatlan ember életét azután, hogy megmentett egy másik életet? Euphilétos csupán igazságot szolgáltatott! Törvényben elismert okok vezérelték azon az éjjelen. Hazugság, hogy előre kitervelte a gyilkosságot. Akár csak én, ő sem ismerte Eratosthenést. Nem cselekedett addig, amíg saját szemével nem győződött meg gyanúja alaposágáról. Ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy egy napon a házamba jött szolgálójával. Miután ünnepélyesen megígérte a szolgálólánynak, hogy nem esik bántódása a szolga beszélni kezdett. A fülem hallatára vallotta be, hogy miféle gázságot követ el Eratosthenés kedves barátom feleségével. Euphilétos azonban még ekkor sem cselekedett, hanem bizonyítékokat követelt szolgálólányától. Mi sem tükrözi jobban megfontoltságát és óriási önuralmát!

Egy hidegvérű gyilkosnak nincs szüksége bizonyítékra. Euphilétos nem gyilkos! Amikor saját szemével meggyőződött Eratosthenés bűnösségéről, és kioltotta annak az erkölcstelen férfinak az életét a becsülete és a törvények védelmében cselekedett. Ha elítélik tetteért, akkor ítéljenek el engem is pusztán azért, mert betartom Athén törvényeit!

A második védői szünagorosz beszéde

Athéniaiak, Euphiletosz igaz bírái!²⁹

Mindenképpen erkölcsi kötelességemnek tartom, hogy Euphilétosz mellett szót emeljek, akit itt az áldozat rokonai igaztalanul nyereségvágyból történő gyilkossággal vádolnak. El is beszélem nektek, hogy miért is tartom teljességgel elképzelhetetlennek ezt a képtelen állítást. Közel két éve bővíteni kívántam fuvarozási vállalkozásomat, amihez azonban nem volt elég a jövedelemem. Ezért elhatároztam, hogy nagy összegű pénzkölcsönt veszek fel. A hitelezők pedig addig szóba sem akartak állni velem, míg egy megbízható és komoly köztisztelőnek örvendő személy a tartozásaimért kezességet nem vállal. Amikor a hitelezők megtudták, hogy Euphiletosz az a személy, aki kész értem feltétel nélkül kezességet vállalni, akkor gondolkodás nélkül rendelkezésemre bocsátották a kért összeget, hiszen tudták, hogy Euphilétosz jellemes ember és nem vállalna olyan kötelezettséget, amelyet ha kellene, akkor nem tudna teljesíteni.

Azonban megtörtént velem a baj, ugyanis a vállalkozásom tönkrement és a kölcsönkért pénz csak töredékét tudtam visszafizetni. Ekkor Euphilétosz a vállalásának megfelelően kifizette a hitelezőimet. Athéniaiak, ez az ember, mikor semmim sem volt, az öngyilkosság gondolata foglalkoztatott, akkor nem az uzsorásaim szorongatásából szabadított meg engem, hanem még egy kisebb összeget is a rendelkezésemre bocsátott, hogy el tudjam látni éhező családomat. Majd azt mondta nekem, hogy „barátom, ne foglalkozz a pénzzel, majd megadod nekem, amikor jobban mennek dolgaid!”

Melyik ember tette volna ezt meg? Kérdelem én, melyik? Az a vád tehát, hogy Euphiletosz egy embert pusztán a pénzért ölt volna meg, teljességgel abszurd és elképzelhetetlen. Vigyázzatok bírák, ne hagyjatok ilyen embert elveszni!

A védőbeszéd folytatás

Habár még szilárdan állom rágalmaid, mégsem hagyhatom szó nélkül azt a csúfságot, amit rólam és rabszolgánómról fecsegsz. Viszonyunk volt? Rendben, hozz tanúkat! Vagy bátyádnak olyan emberét már nem találtad, ki az athéni polgárok előtt képes volna ekkorát hazudni, vagy bólogatni itt, mint egy birka?

Athéniaiak, sorsom a kezetekben, ítéljetek belátásotok szerint!

²⁹ A beszédet Sádt Nóra írta.

A vádló viszontválasza

(A második vádbeszéd)

Szívem szakad meg, hogy azt kell látnom, hogy ez az ember nemcsak bátyám emlékét mocskolja be, de a mi törvényeinket is lábbal tiporja. Nem riad vissza attól sem, hogy a Ti általatok hozott igazságos törvényekkel legitimálja bűnét, megmagyarázzon vele egy hidegvérű gyilkosságot. Mert a házba bevonszolni valakit, bezárni, majd nem törődni azzal, amikor életéért könyörög, az bizony gyilkosság. Kérdezem én Tőletek, bölcs bírák: ha Euphilétoszt felmentitek, nem fog-e az minden gonosztevőt feljogosítani arra, hogy a tettüket ily arcátlan módon magyarázzák, besározva városunk törvényeit? Én bízom bölcsességetekben, és mélyen remélem, nem hagyjátok, hogy ez bekövetkezzen.

Bízom abban is, hogy nem téveszt meg Benneteket a számtalan hazugság, amit az előbb hallhattatok. Euphilétosz nem rettent vissza attól, hogy a színetek elé vezessen egy olyan embert, akinek szájába ő adta a szavakat, aki ugyanúgy a színjáték részese. Ez az ember valószínűleg már jóval a végzetes este előtt tudta, hogy Euphilétosz mit tervez, és hogy majd ekkor meg ekkor készenlétben kell lennie, azonnal ugrania, amikor Euphilétosz hívja, hogy aztán a történetét előadja színetek előtt. Alávalóság.

És ha ez nem lenne elég, ez az ember még saját bizalmát és odaadó szeretetét bizonygatja felesége iránt, akit közben minden lelkiismeret-furdalás nélkül csalt meg rabszolga-szeretőjével. Képes hosszasan ecsetelni, milyen figyelmes tőle, hogy a földszinti hálóhelyiségbe költöztette feleségét, csak azért, hogy kicsi gyermekük mellett legyen, és hogy dolgait megkönnyítse. Kérdezem én Tőletek, bölcs bírák: mi a valószínűbb? Hogy Euphilétosz azért aludt feleségétől külön, mert őt óvta ezzel, vagy mert esténként inkább szeretője látogatta? És milyen érdekes, hogy a feleségét éppen a földszintre költöztette. Elvégre nehezen kivitelezhető lett volna a terve, ha felesége az emeleten tartózkodik. Mégsem vezethették át Eratoszthenészt az egész házra, a feleség hálójába. Mint láthatjátok, ez az ember, a legapróbb részletekig kitervelte, hogyan gyilkolja meg szeretett bátyámat. És mindezt miért? A pénzért. Ez az ember persze most úgy tesz, mintha semmiről sem tudna. Színlelt csodálkozással, széttárt karokkal kérdezi: „milyen végrendelet?” Hiszen ő nem jelentkezett az állítólagosan szóban ígért örökségért. Hát persze hogy nem! Ugyanis megtudta az én perindítási szándékomat, és annyira még ő sem ostoba, hogy ne gondolta volna végig, ezzel könnyen rávetül a gyanú árnyéka.

Bölcs és Igazságos athéniak. Kezetekbe helyezem bátyám sorsát. Remélem, értelmetlen halálát követően, legalább Ti igazságot szolgáltatottok neki, és gyilkosa megkapja méltó büntetését, hogy végre békében nyugodhasson.

A vádlott az utolsó szó jogán

Bírák!

Mindent elmondtam Nektek úgy, ahogy az valóban megtörtént. Viszont, ha ennek ellenére ti engem mégis elítéltek, szabad utat engedtek asszonyaink elcsábítóinak. Sőt még a támogatjátok is, hiszen ezek után bárki, ki házába tör, hivatkozhat erre: „ő tulajdonképpen nem tolvaj, nem rabló, nem gyilkos. Ő csak egy házasságtörő.” Mert tudja, hogy így biztos kisiklik majd a bíróság keze közül.

Hiszen ha az ítélet az igazságtevőt sújtja, a házasságtörők feljogosítva érzik magukat bűnös életük folytatására!

A PER TOVÁBBI LEFOLYÁSA

A peres felek beszédeinek elhangzása után megkérdezi a dikasztérion titkára mindkét felet, hogy kíván-e esetleg hamis tanúzás miatt vádat emelni az ellenfél valamelyik tanúja ellen.³⁰ Ilyen vádemelésre ugyanis csak ekkor, a szavazás megkezdése előtt van lehetőség.

Ezek után a dikasztérion (az esküdtbíróság) elnöke felszólította a jelen lévő hallgatóságot, hogy az athéni bírák szerepét vállalják magukra. Bár az ókori Athénban a 10 phyléből kisorsolt esküdtbírák vonultak a titkárhoz a szavazókövekért – Szegeden a hallgatóságot képező egyetemisták, gimnazisták, oktatók és dolgozók vonultak az urnákhoz. A hallottakat mérlegelve, pusztán elemi jogérzékükre támaszkodva dobták be a tömör vagy átfúrt szavazókövet az érvényes szavazatokat gyűjtő fémurnába – de az ókori Athénban is ez volt a helyzet. Ott is képzetlen esküdtbírák többségi szavazata döntötte el a per kimenetelét, a bűnösség vagy ártatlanság életbevágó kérdését.³¹

A szavazatokat összeszámolva, a dikasztérion titkára kihirdette, hogy kinek a javára billent a mérleg. A mai értelemben vett ítéletet nem fogalmaztak meg, nem fűztek az eredményhez semmilyen indokolást. Természetesen fellebbezésre sem volt lehetőség. Számunkra is meglepő volt a végeredmény, mely igen nagy arányban a vádlott felmentését eredményezte. Ennek mélyebb okain érdemes lehet elgondolkoznunk.

A kísérleti előadás hasznos volt abból a szempontból is, hogy a maitól gyökeresen eltérő elvekre épülő igazságszolgáltatási rendszert ismerhettünk meg. Az alternatív megoldások tudatos feltárása innovatív hozzáállásra neveli korunk leendő jogászeit is – kreatív jogi gondolkozásra a jövőben esetlegesen felmerülő problémák megoldásánál.

³⁰ Thür, Witness, 146skk.

³¹ A szavazás menetét lásd fentebb, továbbá: Thür, Athéni bíróság szervezete, 384-386.

PROLÓGUS – HOL AZ IGAZSÁG?

Lysias beszédét olvasva számos kérdés merül fel az olvasóban – amelyre az előadásunk is csak egy megoldási verziót ajánlott. A lehetőségek mérlegelésére hadd idézzük itt a zárszóban Jakab Éva témába vágó cikkét („Becsületbeli emberölés”, in: Bűnügyi mozaik. Tanulmányok Vida M. tiszteletére, szerk. Nagy F., Szeged 2006, 405-413):

„Jogosan járt-e el Euphilétos? Felmentették-e az emberölés vádjá alól a Kr.e. 5. század végén folyó perben? Sem a per kimenetelét, sem az ítéletet nem ismerjük esetünkben. Többnyire csak az egyik peres fél beszéde maradt ránk az athéni szónokok gazdag hagyatékában, ezért az ellenfél érveire is csak ennek utalásaiból következtethetünk. Az ítéletet szavazás útján hozták az esküdtek és szóban hirdették ki, közvetlenül a tárgyalás után, archiválás nélkül. Lysias beszédének egyes fordulatai mindenesetre arra utalnak, hogy a fent Démosthenéstől idézett rövid törvényszöveg mellett a bíróság számos további tényállási elemre is tekintettel volt a büntethetőséget kizáró ok megállapításánál. Olyan objektív körülményekről van szó, amelyek valószínűsítik a törvényhozó illetve a későbbi jogalkalmazó által fontosnak ítélt minősítő körülményeket. Euphilétos a következő körülményeket hangsúlyozza: Eratosthenés, az áldozat a tettes házában belül tartózkodott, sőt Euphilétos feleségével egy szobában, állítása szerint annak ágyában találtak rá. A tetten érésnél tanúk is jelen voltak. A csábító beismerte tettét és leütésére ill. megölésére azonnal, közvetlenül a felfedése után került sor. Jogilag releváns elemnek tűnnek tehát Euphilétos beszéde alapján a következők: a szoros értelemben vett tettenérés a sértett házában belül, az elkövető beismerése, az ezt követő önhatalmú ölési cselekmény közvetlensége, erős felindulásból való elkövetés és a tanúk jelenléte. A beszédből kitűnik, hogy a vádlók ezzel szemben azt hangsúlyozták, hogy Euphilétos az utcáról hurcolta be erőszakkal a házába Eratosthenést, az áldozat menedéket keresett a házi isteneknél; az áldozat tagadta a házasságtörést és váltságösszeget ajánlott fel szorult helyzetében életének megkíméléséért. Jogilag releváns elemnek tűnik tehát, ha nem az idegen ház falain belül ragadták meg az áldozatot, ha az nem ismerte be házasságtörő tettét illetve ha menedéket keresett a házi oltárnál, és a menedékjogot megsértve, szentségtörést elkövetve mészárolta le őt a férj.

A vád és a védelem érvelésének ütköztetése alapján az is elképzelhető, hogy Eratosthenés cselszövés áldozata lett. Vagy hamis levéllel hívták találkára a házba, és ő esetleg abban a hiszemben volt, hogy hetérához jön. Vagy az utcán támadta meg őt Euphilétos és vitte erőszakkal a házába, hogy ott a házasságtörés látszatát keltve büntetlenül megölhesse. Ebbe

az irányba mutat, hogy a házasságtörő megölését megengedő törvény az archaikus korból származik. Lysias korában a megölés már nem volt szokásban, hanem megváltást kényszerítettek ki a tettesből, amint azt Dem. 59, 67pp. is tanúsítja.

Mi történhetett valójában és melyik oldalon állhatott az igazság? Lysias művészien felépítve ecseteli a megcsalt férj kálváriáját. A világos és meggyőző előadás ellenére homályban maradnak fontos tényállási elemek. Euphilétos nem állít egyetlen tanút sem a hosszan tartó szerelmi viszony bizonyítására, többször hivatkozik a házában szolgáló rabszolganő vallomására, de nem használja fel őt sem tanúnak. Úgy tűnik, soha senki más nem látta Eratosthenést Euphilétos feleségével sem házon belül, sem házon kívül semmilyen formában személyesen érintkezni. Az emberölés a ház földszinti részén, a bejárathoz közel történt. Ennek kapcsán a vád egyenesen azt állítja, hogy Eratosthenést az utcáról rángatták be és úgy szúrták le, a rajtakapás látszatát keltve. Ráadásul Drákon törvényét valószínűleg úgy kell értelmezni, hogy a büntethetőség kizárása csak akkor releváns, ha a csábító megölése a csábítás tényének felfedését közvetlenül követi, tehát a felismerés keltette erős felindulás hatása alatt történt. Ebből a szempontból nézve Euphilétos ellen még akkor is terhelő adatok szólnak, ha tényként fogadjuk el az általa sugallt házasságtörési történetet. Hisz Euphilétos elmondása szerint is már napokkal vagy hetekkel korábban értesült a házasságtörésről. A beszédből arra következtethetünk, hogy a tudomásul vételt követően sem feleségét, sem Eratosthenést nem vonta kérdőre, hanem előre megfontoltan várt a kedvező pillanatra, amikor a rajtakapást megrendezve bosszút állhat a férfin. Ez a törvény betűjéhez ragaszkodó, de értelmét kétségtelenül inkább megkerülő interpretáció.”

BIBLIOGRÁFIA

A fentiekben nem akartuk megtörni a szimulált jogi klinika műfajából adódó dramatikus lendületet, ezért – rendhagyó módon – a szakirodalmi háttérrel nem a hagyományos lábjegyzeti formában, hanem “végjegyzet” gyanánt, a dolgozat végén szeretnénk összefoglalni.

Lysias beszédét illetve az arra épülő előadást a jogilag releváns tartalom szempontból az alábbi főbb témakörök köré csoportosíthatjuk.:

- 1) Az athéni per alapvető szabályai
- 2) Az emberölésre vonatkozó athéni szabályok
- 3) A családjogra vonatkozó athéni szabályok
- 4) A rétorok szerepe az athéni perben

Az alábbiakban a fenti témakörök alapján utalnánk a legfontosabb szakirodalmi munkákra.

Ad 1) Az athéni per alapvető szabályai

Arisztotelész, Az athéni állam, fordította Ritoók Zsigmond, Budapest 1954.

Biscardi A., Diritto greco antico, Milano 1982.

Boegehold A. L., The Law Courts at Athens. Sites, Buildings, Equipment, Procedure and Testimony (The Athenian Agora Volume XXVIII) Princeton NJ 1995, 21-42.

Hansen, M. H., The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes, Berlin 1995.

Harrison, A. R. W., The Law of Athens II. Procedure, Oxford 1971.

Lipsius, J. H., Das Attische Recht und Rechtsverfahren 1-3, Leipzig 1905-1915, 140-150.

MacDowell D. M., The Law in Classical Athens, London 1978.

Rhodes P. J., A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia, Oxford 1981.

Todd, S. C., The Shape of Athenian Law, Oxford 1993, 123-146 és 147-163.

Thür, G., Beweisführung vor den Schwurgerichtshöfen Athens. Die Proklesis zur Basanos, Wien 1977, 13-42.

Thür G. / Koch Chr., Prozeßrechtlicher Kommentar zum „Getreidegesetz“ aus Samos, Wien 1981, 224-225.

Thür G., Komplexe Prozeßführung. Dargestellt am Beispiel des Trapezitikos (Isokr. 17), in: Symposium 1971, szerk. Modrzejewski J. / Nörr D. / Wolff H. J., Köln-Wien 1975, 157-188.

Thür G., The Jurisdiction of the Areopagos in Homicide Cases, in: Symposium 1990, szerk. Gagarin M., Köln-Wiener-Wien 1991, 53-72.

Thür G., Az athéni bíróság szervezete a Kr.e. 4. Században, in: Molnár emlékkönyv, szerk. Jakab Éva, Szeged 2004, 369-389.

Wolff H. J., Die attische Paragraphe, Weimar 1966.

Ad 2) Az emberölésre vonatkozó athéni szabályok

Allen D. S., The World of Prometheus. The Politics of Punishing in Democratic Athens, Princeton 1971, 110, 126.

Beauchet, L. 1897, Histoire du droit privé de la République athénienne III, Paris.

Boegehold A. L., The Law Courts at Athens. Sites, Buildings, Equipment, Procedure and Testimonia (The Athenian Agora Volume XXVIII) Princeton NJ 1995, 3-4, 43-50, 55.

Cantarella E., Studi sull'omicidio in diritto greco e romano, Milano 1976.

Carawan E., Rhetoric and the Law of Draco, Oxford 1998, 84-135.

Cohen D., Law, Violence and Community in Classical Athens, Cambridge 1995, 119-142.

Todd, S. C., The Shape of Athenian Law, Oxford 1993, 271-276.

Vélissaropoulos-Karakostas, J., Droit grec d'Alexandre à Auguste (323 av. J.-C.-14 ap. J.-C.) II, Athens 2011, 191-193.

Ad 3) A családra vonatkozó főbb athéni szabályok

Allen D. S., The World of Prometheus. The Politics of Punishing in Democratic Athens, Princeton 1971, 36-38, 50-52.

Cohen D., Law, Violence and Community in Classical Athens, Cambridge 1995, 163-180.

Todd, S. C., The Shape of Athenian Law, Oxford 1993, 210-215.

Vélissaropoulos-Karakostas, J., Droit grec d'Alexandre à Auguste (323 av. J.-C.-14 ap. J.-C.) I, Athens 2011, 263-302.

Ad 4) A rétorok szerepe az athéni perben

Allen D. S., *The World of Prometheus. The Politics of Punishing in Democratic Athens*, Princeton 1971, 147-167.

Carawan E., *Rhetoric and the Law of Draco*, Oxford 1998, 171-191.

Cohen D., *Law, Violence and Community in Classical Athens*, Cambridge 1995, 61-86.

Todd, S. C., *The Shape of Athenian Law*, Oxford 1993, 43-44, 107, 149.